

Highlights steenuilendag 25 okt 2014, Hof van Rhenen

Jaap Graveland, coördinator Uilenwerkgroep Natuur- en Vogelwerkgroep Krimpenerwaard

Met dank aan Peter Boelee voor het toesturen van een aantal links.

Deze dag wordt door STONE elke twee jaar georganiseerd. In de andere jaren vindt de landelijke uilendag plaats, georganiseerd door de NL Kerkuilenwerkgroep.

Er waren een kleine 120 deelnemers, deelname was gratis en stond open voor ieder die met steenuilen bezig is. Wat kramen van Vogelbescherming, Sovon en uiteraard Stone. Ik heb daar het boekje "t Steenuiltje" gekocht, met veel informatie over de steenuil en steenuilenbescherming, gericht op de jeugd. Voor maar vier euro, geen geld eigenlijk.

Ik vond het een leuke en leerzame dag. Veel enthousiasme en inspirerend! Prima presentaties en prachtige foto's. Met Ronald Harxen als dagvoorzitter die de presentaties vaardig en humoristisch in- en uitleidde. Klasse. Ik heb geen aantekeningen van de presentatie van Jouke Altenburg van Sovon de Vogelatlas, omdat ik zelf meedoe aan de Atlas en het dus niet nieuw voor me was. Sorry Jouke. Maar alles staat duidelijk uitgelegd op www.vogelatlas.nl.

PRESENTATIES

Beat Naef-Daenzer van Schweizerische Vogelwarte: Overleving, ruimtelijk gebruik en dispersie van steenuilen in Zuid-Duitsland

Zie o.a ook http://www.researchgate.net/profile/Beat_Naef-Daenzer/publications

De Vogelwarte heeft met andere organisaties een zeer uitgebreid onderzoek uitgevoerd naar de Steenuil, met inzet van promovendi, veel geld. Veel legsels gevolgd, uitgebreid vogels geringd en veel vogels (380!, vooral jongen) voorzien van radiotags (zenders) zodat je hun bewegingen precies kon volgen. (zendergewicht 7 gram, bereik 40 km, batterijduur 400 dagen). Resultaten om van te smullen. Veel van wat Beat liet zien van het gedrag van de Steenuil wisten we eigenlijk wel, maar is nu bevestigd met hele goede gegevens. Wel nieuw was de dynamiek in verplaatsingen tussen de broedseizoenen. Met ringonderzoek krijg je eigenlijk alleen zicht op verplaatsingen tussen het ene en het volgende broedseizoen, niet op de verplaatsingen in de tussenliggende periode.

In Zwitserland heeft de Steenuil een vrije val gemaakt sinds 1950, dramatisch in vergelijking met de situatie bij ons. De belangrijkste reden lijkt te zijn het vrijwel verdwijnen van hoogstamboomgaarden. Men heeft daarom een vierjarig onderzoek opgezet in Zuid-Duitsland (Württemberg) waar de stand juist sterk is toegenomen. Deels is dat artefact geweest (meer broedend in nieuw geplaatste nestkasten en dus beter waarneembaar) maar voor overgrote deel is de vertienvoudiging in paar decennia (!) in Zuid-Duitsland het resultaat van bijplaatsen nestkasten. De Zwitsers zijn er van overtuigd dat het verdwijnen in Zwitserland vooral werd veroorzaakt door het verdwijnen van nestholtes in fruitbomen, dus niet door andere oorzaken die samenhangen met verdwijnen van hoogstambomen.

Er is een grote bijvoerproef uitgevoerd met laboratoriummuizen waardoor de uilenjongen 50% extra voer in het nest kregen. Belangrijkste resultaat was dat, uiteraard het aantal uitgevlogen jongen en het jongengewicht toenamen. Het percentage nesten waarvan jongen uitvlogen nam toe van 65 tot 95%, en percentage jongen van dat uitvloog van 50 naar 73%. Vooral belangrijk was dat dit een blijvend effect had: de overleving in het driekwart jaar na het uitvliegen was gelijk aan dat van de niet bijgevoerde vogels maar omdat er meer uitvlogen door het bijvoeren bleven er na een jaar ook meer over. Dus voedsel voor de jongen in voorjaar kan een blijvend effect op aantal uilen hebben.

Verder bleek in de winter vooral sneeuwdek van belang. In de twee winters met sneeuwdek liep percentage overlevers tussen okt en april terug van 75% naar 40%, in een winter zonder veel sneeuw dek was de overleving veel hoger.

Sterfteoorzaak

Doordat er zoveel vogels gezenderd waren kon je precies zien waardoor de jonge vogels die dood waren gegaan waren overleden. Slechts 10% was door de mens (verkeer, verdrinking in bak etc). Dat is dus veel lager dan in de huidige beeldvorming. 76% was door predatie. Dat suggereert dat predatie een hele belangrijke doodsoorzaak is. Dat is ook wel zo maar uit ander deel van het onderzoek bleek dat de uilen in slechte territoria veel verder van de nestkast voedsel zochten, en

er veel vaker ook 's nachts op uit gingen dan in goede territoria. In die slechte territoria was het predatierisico daardoor ook groter.

Dus die hoge predatie is dus deels eigenlijk een kwestie van voedselgebrek. Leuk vergelijkingsmateriaal: van de 29096 geringde vogels werden er maar 16(!) teruggemeld als zeker gepredeerd. Maar zo'n getal zegt dus niets. Ook weer niet zo verwonderlijk want die gepredeerde vogels worden vaak een hol of schuilplaats in gesleept en vindt je dus veel mindere terug dan bijv. verkeersslachtoffers.

Dus kort en goed: invloed mens bij sterfte beperkter dan doorgaans wordt gedacht. Predatie veel belangrijker. Maar predatie wordt beïnvloed door voedselsituatie van de Steenuil.

Zie onder ook andere http://www.steenuil.nl/userfiles/Vogelwarte_telemetrie_predatie.pdf

Verspreiding van jonge en adulte vogels

Door de zenders konden ook de verplaatsingen van vogels precies worden gevolgd. Jonge vogels gebruikten in de weken na het uitvliegen gemiddeld maar 2.1 ha, in de maanden van dispersie daarna 312.9 km² en na de dispersie, dus als ze zich gesetteld hadden 5.7 ha. Voor de volwassen vogels was dat 5.8 ha (juni-aug), 30.5 ha, (aug-maart) en x ha (niet opgeschreven). Erg leuk waren kaartjes waarop alle dagelijkse verplaatsingen van individuele uilen gedurende een paar maanden werden getoond. Dan zag je dat ze in die maanden eerst een aantal dagen of weken op één plek verbleven, en een gebied gebruikten van dus ca. 2-5 ha, daarna een aantal km vlogen, dan op een andere plek weer een poos verbleven en zo ging dat nog 2 of 3 keer in de periode tot maart, wanneer ze zich definitief vestigden. Kortom, ze verkennen 3-5 plekken voordat ze ergens zich vestigen. Dat is echt nieuwe informatie.

Marco Renes van Brabants Landschap (BL): De 'olievlekwerking': hoe de Brabantse uilen en hun beschermers langzaam toenemen

Informatief en stimulerend verhaal dat liet zien dat er grote verschillen zijn tussen provincies in de mate waarin ze vrijwilligers ondersteunen. In de wandelgangen hoorde ik later dat Brabant echt de top is. Zuid-Holland, waar ik woon bungelt helaas ergens onderaan. Leerzaam verhaal waar we misschien de komende jaren iets mee kunnen als Natuur- en Vogelwerkgroep, omdat Marco liet zien hoe je door samenwerking en coördinatie meer kan bereiken dan de som van de activiteiten van alle werkgroepen afzonderlijk.

BL heeft een coördinatiepunt voor vrijwilligersgroepen gemaakt. Er is 1 provinciale coördinator soortenbeheer, 1 vaste veldmedewerker (Marco), en twee veldmedewerkers die helpt van tijd er aan kunnen besteden, verder doen ze dan beplantingsplannen etc.

Twee keer per jaar overleggen ze met vertegenwoordigers van vrijwilligersorganisaties, zoals Stone, de NL Kerkuilengroep.

Kasten zijn kosteloos voor de groepen maar in ruil ervoor moet de werkgroep ze dan controleren, gegevens leveren, ook een aantal locatiegegevens aanleveren ('erfscan") en de exacte locatie van de kast. Die gegevens van de erven worden dan later gekoppeld aan de broedresultaten. Omdat dit op het niveau van de provincie gaat heb je veel gegevens en levert dat werkelijk wat op.

Er worden door coördinatiepunt ook kaarten gemaakt met de locaties van alle kasten. Verder maken ze een jaarverslag, ook voor de kashouders. Ze organiseren ook bijeenkomsten voor kashouders. Heel vanzelfsprekend eigenlijk, maar ik had er nog niet aan gedacht. Gaan wij dus ook doen.

Elke groep heeft ook de beschikking over een klimgordel gekregen.

Er is een project om de uilenwerkgroepen te verjongen, door jongeren actief bij de ringerij te betrekken. Zie links hieronder.

Brabant doet ook steeds meer projecten voor erfvoegels, dus verbreding tov de uilen.

Overigens controleren ze in Brabant de kasten in principe 1 keer per jaar. Ander

vergelijkingsmateriaal voor onze groep: Peter Boelee in Zeeland die de steenuilenkasten

controleert als een betaalde opdracht van de provincie controleert zijn 340(!) kasten 3 keer.

Er is veel info te vinden op de site van Brabants landschap. En we kunnen Marco altijd bellen.

Dit zijn maar een paar punten die ik oppikte. Wat ik nuttig vond was de opsomming van zaken die ze voor de werkgroepen doen. Dat kunnen wij zelf ook als een checklist/verlanglijst hanteren als we weer eens met de provincie praten, en voor een deel zouden samenwerkende groepen het ook zonder de provincie kunnen regelen. Ik noem maar wat: nu heb ik van een lid van onze werkgroep geleerd hoe je snel stippenkaarten maakt met freeware op internet (gps vizualizer), die in google earth laadt en zo kaartlagen kan aanmaken. Dat kan ik weer aan ander groepen vertellen, en die andere groepen hebben zelf mogelijk weer andere tips. Dan leer je samen snel. Overigens hoorde ik van Peter Boelee die in Zeeland het uilenwerk coördineert dat er nog handiger gis-oplossingen zijn, maar dat zijn dan pakketten zoals een provincie die heeft. Zou mooi zijn als elke werkgroep dan een licentie kreeg en in ruil daarvoor gegevens aanlevert, etc. Een collega op mijn werk

vertelde dat je met QGIS nog meer kan, en dat is ook freeware, en er is een community waar je van elkaar kan leren (www.qgis.nl).

Zie ook <http://www.brabantslandschap.nl/assets/Uploads/Documenten/Brabants-Landschap-2013-Brochure-Uilenbeschermer-gezocht.pdf> en <https://nl-nl.facebook.com/UilenbeschermingBrabant>

Pauline van Marle: 'Het is toch allemaal rotzooi, of niet?' De steenuil in een verdwijnende biotoop

Pauline is een bekende steenuilfotograaf. Ik kende haar niet, maar nu wel. Liefdevol en met droge humor aan elkaar gepraat: prachtige foto's van de steenuil op vier locaties in de buurt van Nijmegen. Onder andere foto's genomen van een oude kar vol met kleurrijk roestig metaal. Een steenuilenfamilie gebruikte deze kar als schuilplaats. Het leverde hele mooie composities op: steenuilen op metaal.

Zie www.marleart-natuurfotografie.nl

Pascal Stroeken – resultaten steenuilen 2014

Verhaal van Pascal gebaseerd op de tot nu toe ingevulde nestkaarten. Ruim 800.

2014 was extreem gunstig door zachte winter, zachte voorjaar, enorme muizenaantallen, een record. Pascal liet foto's zien van Steenuilenkasten tjokkie vol met muizen, een door de ijverige ouders aangelegde voorraad en bijna komisch om te zien zo'n stapel.

Die hoge muizenaantallen waren deels weer het gevolg dat 2013 een mastjaar was: veel notendragende bomen waaronder de beuk hadden een extra hoge zaadproductie.

Enkele gegevens: gem. legbegin 8 april, in 2013 was dat 26 april (toen was het juist erg laat door koude voorjaar), langjarig gemiddelde 18 april.

25% startte in 2014 vóór 1 april.

Legselgrootte: 4.14, 2013 3.51, langjarig gemiddelde 3,79. >70% had 4-5 eieren.

Nestsucces volgens Mayfieldmethode: 68%, 57.4 % in 2013, 65.7 % langjarig gemiddeld

Nestjongen per succesvol nest: 3.42, 2.77 in 2013, 3.14 langjarig gemiddelde.

Heel bijzonder was een legsel van acht eieren (nooit eerder in ons land), met ook acht uitgevlogen jongen.

Lunch

Met Peter Boelee ommetje gemaakt. We kenden elkaar nog uit Zeeland, waar ik tien jaar woonde; onze dochters zaten in dezelfde klas. Peter heeft veel ervaring met de Kerkuilen en steenuilen in Zeeland en stuurde me na de dag nog de nodige informatie. Ik ben nu anderhalf jaar coördinator van onze groep, en zo leer je snel. Leuk. Blij dat ik naar Rhenen ben gereisd. Onder andere gehad over het organiseren van een avond voor de kashouders, met presentatie, gelegenheid tot vragen stellen en bespreking van mogelijke maatregelen op de erven. Zeer voor de hand liggend idee, maar ik was er nog niet opgekomen. Gaan we doen deze winter, want we willen een project opzetten met verbetermaatregelen op de erven, want het gaat bij ons niet goed met de Steenuil. Verder had Peter een partij goedkope infraroodcamera's op kop getikt, elk met ca. 18 m kabel. Je plugt die in een oude tv en hebt beeld. Peter biedt die camera's nu voor 40 euro aan werkgroepen. Zo simpel kan het zijn, als je het weet.

Nu weet ik het. En jij ook.

Peter Gruebler – Schweizerische Vogelwarte: habitatkwaliteit

Proionderzoek

Op basis van aantallen 40% worm, 10% sprinkhaan, 40% overige insecten, 10% gewervelden. Op basis van gewicht: 5-15% worm (in nat jaar 15, in droog jaar 5), sprinkhaan 5%, overige insecten <5%, gewervelden 35% (>>checken, telt niet op tot 100).

Er is gekeken naar muizenaanbod op basis van looppaadjes. Akkers scoorden heel laag. Grasland en veldranden veel hoger. Vervolgens is gekeken waar de uilen zich vestigden en dat was met name op de plekken met veel grasland en weinig akker.

Zoals hierboven al aangegeven: door het zenderen kon gekeken worden waar de volwassen vogels voedsel haalden. Daaruit bleek dat ze op slechte plekken een veel grotere home range hadden dan op goede plekken, dus veel meer afstand moesten afleggen. En bovendien vaker ook 's nachts voedsel verzamelden. Desondanks brachten ze veel minder voedsel naar de jongen dan op goede plekken.

Energiegebruik, belang van holtes

Ze hebben ook het effect gemeten van het slapen in kasten op de energie die de uilen uitgeven. In boomholtes was de temp. 2.25 graden warmer dan buiten, in houtstapels 1.75 en in nestkast 1.5 graden. Ook overdag waren er nog verschillen in temperatuur. Per graad temp daling gebruikt een steenuil 0.05 kcal per uur meer energie. Bij -10 graden buiten geeft uil 21.5 kcal uit per uur uit buiten een holte, en maar 1.70 in een holte. In de winter gebruiken ze holtes drie keer zoveel als

in de zomer. (nb in Zwitserland met landklimaat en lange periode met sneeuwdek kan effect van weer wat groter zijn dan in NL.

Er werd helaas in het verhaal geen relatie gelegd tussen de energie uitgave en hoeveel energie een steenuil nodig heeft voor onderhoud. Nu was het lastig om te beoordelen hoe belangrijk dat verschil tussen 2.15 en 1.70 kcal nu eigenlijk is.

De Zwitsers hebben ook geëxperimenteerd met hele simpele hokjes op de erven, voor de uilen om in te slapen maar niet geschikt om in te nestelen. Als het puur om schuilgelegenheid en bescherming tegen winterkou gaat, hoeft er immers geen super-de-luxe nestkast te hangen, een simpele kast volstaat. Het experiment was succesvol: de simpele kasten werden volop gebruikt.

Er is ook gekeken naar het effect van bosuilen

Op twee manieren.

1. Namelijk door te kijken naar dichtheid van steenuilterritoria in relatie tot afstand tot de bosrand, en dan voor bossen met en zonder bosuilen. Daarbij bleek dat bij bossen zonder bosuil er evenveel steenuilen in buurt van het bos broedden als verder weg. Maar als er een bosuil was de bezetting bij het bos veel lager dan op grotere afstand. Het effect was pas uitgewerkt vanaf ca. 400 m van de bosrand. Dat klopt aardig met het beeld dat bosuilen actief zijn tot op ca. 500 m van het nest.

2. Op plekken waar een steenuil toch broedde in de buurt van bosuilennestplaatsen is door het volgen van de gezenderde vogels gekeken hoe de steenuilen hun territorium precies gebruiken. Daarbij bleek dat ze een vaste afstand tot de bosuil aanhouden. Als ze bijvoorbeeld tussen twee bosuilen broedden gebruiken ze een hele smalle strook in hun territorium op de plek waar de afstand tot de bosuilen het kleinst is. Zodra de afstand wat groter was werd de strook die ze gebruikten breder.

Philippe Smets: De Steenuilenwerkgroep van Natuurpunt (Vlaanderen)

Philippe is coördinator van de steenuilenwerkgroep. Ik kende de groep al van de informatieve nieuwsbrieven. Een humoristisch verhaal over de activiteiten in Vlaanderen. Om de goede werken te promoten en geld binnen te krijgen is men paar jaar terug het Steenuilke, een nieuw bier gaan brouwen. Leuk idee, passend bij de volksaard.

Hij vertelde onder meer van een steenuiltjeswandeling die ze elk jaar organiseren: een excursie langs twee-drie nestplaatsen, waar dan ook jongen geringd worden. Hij vertelde hoe ze dat in goede banen leidde. Bij grote groepen kan niet iedereen een jonge uil vasthouden, dat gaat teveel ten koste van de vogels. Leukste wat hij vertelde was het soms uit de hand lopende succes van de steenuiltjeswandeling: ze hadden veertig belangstellenden verwacht, maar de laatste keer hadden zich plots meer dan 200 mensen gemeld... Hij liet een foto zien waarin hij als een soort rattenvanger van Hamelen een stoet van 130 mensen aanvoert, die in een lange rij door de velden kronkelt. Mooi als je de belangstelling van zoveel mensen weet voor elkaar te krijgen.

Theo Boudewijn: Eieren met een luchtje: resultaten ei-onderzoek 2013

Theo vertelde over onderzoek dat hij met een aantal andere geïnteresseerden deed naar niet uitgekomen eieren. Doel van het onderzoek was om te achterhalen waarom de eieren niet uitkwamen. Het kan zijn dat ze niet zijn bebroed, dat het vrouwtje te vaak de nestkast verliet om voedsel te zoeken, door misvormingen, door vergiftiging. etc. Het is nogal specialistisch werk en je weet vaak niet waar je op moet letten. Daarom werd de hulp ingeroepen van Arnold van den Burg, een expert op dit gebied (google even op zijn naam in combinatie met 'eieren' en je komt diverse artikelen tegen). Het leuke vond ik dat vaak de oorzaak van het niet uitkomen wel was te achterhalen, zoals een verkeerde ligging van het embryo en misvormingen. Net als bij de mens dus eigenlijk. Wel vroeg ik me af waarom geen verband met gelegd met de herkomst van de eieren en de kenmerken van het legsel en de ouders, zoals leeftijd, kwaliteit van het habitat. Maar dat is misschien iets voor later. Het onderzoek wordt voortgezet, en Theo blijft geïnteresseerd in niet uitgekomen eieren. Probeer die dus te verzamelen, zeker als je vermoedt dat er vergiftiging in het spel is.

Zie onder andere http://www.steenuilenrondwinterswijk.nl/userfiles/15_Onderzoek_eieren.pdf

André Eijkenaar: Steenuilen met prooi

André is ook al zo'n bekende steenuilenfotograaf. Erg leuk om de inhoudelijke presentaties af te laten wisselen door die van de fotografen. Want om die uilen doen we het toch. André liet hele mooie foto's zien van steenuilen met, inderdaad, prooi. Veel foto's van steenuilen met meikevers, die ze veel eten als die beschikbaar zijn. Onder andere een hilarische foto van een Steenuil die een regenworm uit de grond haalt terwijl die worm dat niet wil. Gevolg: een hevig trekkende, achteruit hellende Steenuil, en een strak gespannen worm. Helaas liet de worm niet plots los (als een soort laatste wraakactie) zodat de uil achterover zou kukelen, maar de foto was zo al leuk genoeg.

Zie: www.natuurkijker.nl

Hans Peeters: Natuur aan huis - een preview

Vogelbescherming (VBN) gaf jaren het blad Erfvogels uit maar moest daar door onvoldoende budget mee stoppen. Om de kennis vast te leggen heeft VBN besloten een boek uit te brengen over 'natuur aan huis', met praktische informatie over de inrichting van vogelvriendelijke tuinen en erven. Het boek behandelt tien typen tuinen in Nederland en Vlaanderen. Het boek komt eind 2014 uit. Auteur Hans Peeters van VBN vertelde e.e.a. over de inhoud.

Zie <http://www.knnvuitgeverij.nl/NL/webwinkel/0/0/51562>

Na de presentatie van Hans sloot dagvoorzitter Ronald Harxen de dag af. Eerst werd **Bert Kwakkel** naar voren gevraagd: de vrijwilliger van het jaar 2014. Bekend van de antimarterkast (getest met een echte steenmarter) en de anti-verdrinkbak. Zie elders op de site.

Halve muizen

Na afloop kreeg ieder een determinatiekaart mee waarmee hij de zeven belangrijkste muizensoorten die je in steenuil kasten kan aantreffen kan determineren. Een idee dat ontstond toen Ronald toevallig Jasper de Ruitter op de radio hoorde over de determinatiekaarten die hij maakt. We treffen vaak muizen in de kasten aan en het is leerzaam om te noteren om wat voor soorten het gaat. Moeilijk is dat niet maar je moet de soorten wel kennen. Bovendien tref je vaak alleen of de achterkant, of alleen de kop. Veel mensen weten dan geen raad.

Nu wel, met deze kaart kun je meer dan 95% van alle muizenprooien determineren. De helft tenminste. Jasper vond het wel leuk om al die halve muizen te tekenen. Mijn kinderen vonden het thuis prachtig. Zie www.jasperderuiter.com

Het was een mooie dag.

Jaap Graveland